

PEYAMİ SAFA'NIN “DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU”

Yazı
İbrahim BERKSOY
(ME'91)

“İktidar” kavramına yönelik çok boyutlu eleştirel düşünceleriyle günümüzün düşünce iklimini derinden etkileyen Fransız sosyal bilimci Michel Foucault (1926-1984), *Kliniğin Doğuşu* adlı çalışmasında hastaneleri, tıpkı hapisaneler gibi birer “kapatılma mekânları” olarak tanımlar. Düşünürün bu mekânları birer kapatılma mekânları olarak tanımlamasının nedeni 17. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen önemli değişikliklerdir. Bu değişiklikler arasında 1656 yılında Paris’te “genel hastane” adı altında kurulan yapı önemlidir. O dönemde yaklaşık altı bin Parisli günümüzün “şehir hastaneleri”ni anımsatan bu “genel hastane”de gözetim altına alınmıştı. Adı hastane olmakla birlikte burada asıl amaç tıbbi tedavi değil; hastaları, şehrin uzağındaki bu genel hastaneye “kapatıp” toplumdan yalıtarak (tecrit ederek) sağlıklı bireyleri “hastalıklı unsurlar”dan korumaktı.

Babası da bir cerrah olan Michel Foucault, *Büyük Kapatılma* adlı yapıtında, hastane odalarında “kapatılma”ya maruz bırakılan insanlar hakkında şunları yazar: “*Hepsi bedensel özürlü oldukları için ya da başka nedenlerle çalışmayan veya çalışmak istemeyen, sabit işi ve evi olmayan yersiz yurtsuz insanlardı.*”

Foucault’nun saptamasıyla asıl kapatılma toplumsaldır. Kestirmeden söylemek gerekirse, toplumda üretime hiçbir katkısı olmayan herkes (deliler, hastalar, yoksullar vb.) bu kapatılma ile toplum dışına atılır. Böylelikle, “kapatılma” mekânları amacını aşarak sadece gözetim altına alınanlara yönelik olmaktan çıkar, giderek tüm topluma yönelik bir “büyük kapatılma”ya dönüşür.

* * *

Peyami Safa’nın kendi çocukluk ve ilk gençlik yıllarından izler taşıyan otobiyografik romanı *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* çeşitli bakış açılarıyla okunmaya açık bir roman.

Roman ilk kez 7 Kasım 1929 ile 10 Aralık 1929 tarihleri arasında, Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş. İlk baskısı 1930 yılında, Resimli Ay matbaasında yapılmış. Peyami Safa eserin ilk baskısını o dönem arkadaşı olan Nazım Hikmet’e ithaf etmiş. 1930 yılında ülkemizde yayımlanan 10 kadar roman arasında 2 roman okurların ve edebiyat eleştirmenlerinin oldukça dikkatini çekmiş. Bunlardan birisi Peyami Safa’nın *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, diğeri de Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü*. Her iki roman da aradan geçen onca yıla karşın hâlâ okurların ilgi odağı olmayı sürdürmekte.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu’nda çocukluktan ergenliğe adım atmakta olan 15 yaşındaki bir genç çocuğun hikâyesi anlatılır. Kahramanımızın adı romanda hiç geçmez. Küçük yaşta, mahiyeti tam olarak bilinmeyen bir kemik hastalığına yakalanmıştır. Yıllarca hastane kapıla-

“Hayat hastalıkta tanınır, çünkü hastalığın bilgisini yaratan şey, yaşamın yasıdır.”

Kliniğin Doğuşu, Michel Foucault

rında çare aramaktadır. Zor, sıkıntılı, sancılı, acı dolu bir tedavi süreci yaşamaktadır. Acılarıyla baş başadır, eziktir, çaresizdir, derin bir yalnızlık içerisinde. Tüm bu güçlükler onu erken olgunlaştırmıştır. İstanbul’un eskimekte, dahası ölmekte olan bir semtinde annesiyle birlikte dört duvar arasında yaşamaktadır. Doktorlar, tedavi için pek ümit vermezler. Tüm bu olumsuz şartlar altında kahramanımız biraz olsun hayata tutunabilmenin yolunu, uzaktan akrabaları olan emekli Osmanlı Paşası’nın Erenköy’deki köşkünde arar. Paşa, kahramanımızı sevmekte, onu hayatın zorlukları karşısında adeta himaye etmeye çalışmaktadır. Yaşlılarına göre oldukça olgun görünen kahramanımız öteden beri gizliden gizliye Paşa’nın 19 yaşındaki kızı Nüzhet’e âşıktır. Tüm olumsuzluklara karşın kahramanımız bu aşka ümit bağlasa da aslında imkânsız bir aşktır bu. Öyle bile olsa Nüzhet’e aşkla bağlı olduğu günler boyunca hızla iyileşmiş, kendisine güven gelmiştir. Bu iyimser hava sürerken Nüzhet’in karşısına Amerika’da eğitim görmüş Doktor Ragıp çıkar. Doktor, Nüzhet’i uzaktan uzağa bir iki kez görmüş ve beğenmiştir. Nüzhet’le evlenmek istemektedir. Paşa da eşi de kızları Nüzhet’in saadeti peşindedir. Nitekim evlenirler ve Berlin’e giderler. Sakat kalmakla yüz yüze kalmış, hasta, fakir, yaşça Nüzhet’ten küçük kahramanımızın sağlıklı, kendinden emin, meslek sahibi, başarılı bir doktor karşısında elbette şansı olamazdı...

* * *

Değerli edebiyat eleştirmenimiz Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı çalışmasında Peyami Safa’nın romanlarını değerlendirirken onun ilk romanlarından itibaren hep “şematik” romanlar yazdığını söyler. Berna Moran’ın sözünü ettiği “şema”, “doğu-batı çatışması” ekseninde kurgulanan bir şemadır. Peyami Safa’nın romanlarına konu ettiği İstanbul’da bir yanda “köklerinden kopmuş, ahlakça çürümüş, para ve zevk içinde yaşayan bir zümre”, öte yanda ise “İslâmî geleneklerle yetişmiş, milli ve manevi değerlere bağlı, yurtsever, dürüst bir zümre” vardır.

Yazar, romanlarında ısrarla “bu iki zümreden birincisinin kokuşmuşluğunu, ikincisinin de sağlıklılığını göstermeye” çalışır. Bunu göstermek için de “üçü erkek biri kız başlıca dört kişinin rol aldığı bir aşk öyküsü” kurgular. “Erkeklerden biri Batı, öteki Doğu'dur; ikisi arasında kararsız bir genç kız, bir de yazarı temsil eden, bilgili ve Doğulunun dostu olan bir adam vardır. Yazarın romanlarında “Batılı karakter”, “para, maddi başarı ve hazza dayanan bir ahlak anlayışını”; “Doğulu karakter” ise “manevi değerleri ve dine dayalı bir ahlak anlayışını” savunur. Genç kızın seçimi bakımından Doğulu karakter, Batılı karakter karşısında her zaman “eziktir”. Yazarın romanlarındaki “genç kız”, “Batılılaşmış zengin bir aileden, genellikle Fransızca ya da İngilizce bilen uyanık bir kızdır.” Yazar, nedense roman karakteri olarak İstanbul'un eski semtlerinde annelerinin dizinin dibinde büyümüş “mutaassıp” genç kızları tercih etmez.

Peyami Safa'nın romanlarındaki genç kız karakterinin işlevini Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı çalışmasında yer alan “Peyami Safa'nın Romanlarında İdeolojik Yapı” başlıklı bölümünde şöyle açıklar: “Romanlarındaki olaylar ne şekilde gelişirse gelişsin, kadınla iki erkeğin işlevleri değişmez. Kadının yapısal açıdan işlevi seçiciliktir, tematik bakımdan ise, o dönemde, Türk toplumunun, iki uygarlığın değerleri arasındaki bocalanışını yansıtmak ve alafrağa hayata özenmenin genç kızlarımız için nasıl bir tehlike yarattığını göstermektedir. Temelde madde-ruh karşıtlığını temsil eden iki erkeğin yapısal açıdan işlevi seçenek olmaktır. Kadının seçicilik işlevi, romandaki durum değişikliğini meydana getirmek görevini de ona yükler. Romanın başlangıç durumu, kadının iki seçenek karşısında bulunmasıdır ve durumun değişmesi kadının kararına bağlıdır.”

Peyami Safa'nın hep şematik romanlar yazdığını, romandaki karakterlerin Peyami Safa'nın düşüncelerini aktaracak “kuklalar” olarak kurgulandığını *Yüz Yılım 100 Romanı* adlı çalışmasında edebiyat eleştirmenimiz Fethi Naci de vurgular.

Denilebilir ki: Peyami Safa'nın ideolojik perspektifinin darlığı ya da sığılığı romanlarını önemli ölçüde sınırlamıştır. Bu daraltıcı ideolojik perspektif onu yeni arayışlardan alıkoymuş hep aynı şema ya da şablon üzerine birbirini tekrar eden romanlar yazmasına neden olmuştur. Ayrıca, yazarın romanları, Peyami Safa'nın romanlarıyla büyümüş ve 70'li yıllardan başlayarak roman yazmaya başlamış kimi romancıların birbirine benzer, şematik “hidayet romanları” yazmalarına “ilham kaynağı” olmuştur.

* * *

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, yukarıdaki genel değerlendirmeden bir nebze ayrı tutulabilir. Diğer romanlarındaki şema bu romanda da aynen tekrarlanmakla birlikte yaşına göre daha olgun yeniyetme erkek karakterin kendisini derin bir çaresizliğe sürükleyen hastalığıyla baş etme çabasını anlatan bölümler, hastanelerin kasvetli mekânlarının tasvir edildiği sayfalar, hastane özelinde insanı bunaltan kasvetli iç mekânlar ile dış mekânların ümit vadeden genişliği, ferahlığı arasındaki “tezat”, modernist bir tarzda, *Hamlet*ten bölümler eşliğinde gezilen “hariciye servisi”nin anlatıldığı bölüm, her bölümün başındaki epigramlar (nükteler) kuşkusuz ilgiyle okunmayı hak ediyor.

Romanın bir ölçüde şematik kurguyu aşip gerçekçi ve modernist bir anlatıma yönelmesinde, yer yer bilinç akışı tekniği de kullanarak olaylardan çok iç dünyaların izini sürmesinde, anlatılan olayların ve yapılan ayrıntılı tasvirlerin yazarın kendi hayatından derin izler taşıması oldukça etkili olmuştur. Belki de yazarın genç yaşlarda yaşadığı bir gönül burukluğunun ya da platonik bir aşk macerasının da bu etkide payı olduğu düşünülebilir.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu kimi eleştirmenlerce Türk Edebiyatında “insan ruhunun derinliklerinde ve labirentlerinde dolaşan bir ilk roman” olarak nitelendirilmiş, hasta bir insanı ve onun psikolojisini ele alması bakımından önemli bulunmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar da bir yazısında *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nu “acının ve ıstırapın yegâne kitabı” olarak nitelendirmiştir.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) hazırladığı “Yüz Temel Eser” listesinde yer almış, öğrencilere tavsiye edilmiştir. Ayrıca roman 1967 yılında Nejat Saydam tarafından beyazperdeye aktarılmış, 1985'te de 4 bölüm halinde TV dizisi olarak uyarlanmıştır.

* * *

Edebiyat Kulübü'nün 10 Nisan Salı günü akşamki buluşmasında Gülçin Çerçioğlu Hocam, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu odağında Peyami Safa'yı, romanlarını, yazarlık anlayışını çeşitli bakış açılarıyla bizlere etraflıca anlattı. Her zamanki gibi o akşam edebiyata dair pek çok şey konuştuk. Konuştukça, sözü söze ekledikçe edebiyatın hepimize ne kadar iyi geldiğini bir kez daha dillendirmiş olduk. Bir sonraki edebiyat söyleşimizde buluşmak üzere...

